

of bekleemd

Bevrijd ?

Werk, inhuur,
inkomen en
welbevinden
van zzp'ers

Bevrijd of bekleemd?

Werk, inhuur, inkomen en welbevinden van zzp'ers

Edith Josten
Jan Dirk Vlasblom
Cok Vrooman

Sociaal en Cultureel Planbureau
Den Haag, november 2014

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is ingesteld bij Koninklijk Besluit van 30 maart 1973.

Het Bureau heeft tot taak:

- a wetenschappelijke verkenningen te verrichten met het doel te komen tot een samenhangende beschrijving van de situatie van het sociaal en cultureel welzijn hier te lande en van de op dit gebied te verwachten ontwikkelingen;
- b bij te dragen tot een verantwoorde keuze van beleidsdoelen, benevens het aangeven van voor- en nadelen van de verschillende wegen om deze doeleinden te bereiken;
- c informatie te verwerven met betrekking tot de uitvoering van interdepartementaal beleid op het gebied van sociaal en cultureel welzijn, teneinde de evaluatie van deze uitvoering mogelijk te maken.

Het scp verricht deze taken in het bijzonder bij problemen die het beleid van meer dan één departement raken.

De minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport is als coördinerend minister voor het sociaal en cultureel welzijn verantwoordelijk voor het door het scp te voeren beleid. Over de hoofdzaken hiervan heeft hij/zij overleg met de minister van Algemene Zaken; van Veiligheid en Justitie; van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties; van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap; van Financiën; van Infrastructuur en Milieu; van Economische Zaken; en van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2014

scp-publicatie 2014-30

Zet- en binnenwerk: Textcetera, Den Haag

Figuren: Mantext, Moerkapelle

Omslagontwerp: bureau Stijlzug, Utrecht

ISBN 978 90 377 0710 6

NUR 740

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.repro-recht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

Sociaal en Cultureel Planbureau

Rijnstraat 50

2515 XP Den Haag

(070) 340 70 00

www.scp.nl

info@scp.nl

De auteurs van scp-publicaties zijn per e-mail te benaderen via de website. Daar kunt u zich ook kosteloos abonneren op elektronische attendering bij het verschijnen van nieuwe uitgaven.

Inhoud

Voorwoord	5
1 Achtergrond	6
1.1 Wie zijn er zzp'er?	6
Noot	9
2 Waarom huren werkgevers zzp'ers in?	10
Noten	13
3 Zzp'ers: goede of slechte risico's op de arbeidsmarkt?	14
Noten	17
4 Hoe is de financiële situatie van zzp'ers?	18
Noten	23
5 Hoe staat het met het welbevinden van zzp'ers?	24
6 Samenvatting en conclusies	26
Literatuur	30
Bijlagen	32
Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau	33

Voorwoord

De Nederlandse arbeidsmarkt is sinds de eeuwwisseling flexibeler geworden. Zo zijn er steeds meer zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers). Hun aantal groeide tussen 2001 en de eerste helft van 2014 met ruim 300 duizend. Er leven veel vragen over deze ontwikkeling. Waar is ze door ingegeven, bijvoorbeeld? Wie worden er zzp'er? Zijn dat vooral mensen met een sterke arbeidsmarktpositie, of juist met een zwakke? En wat zijn de gevolgen voor de sociale zekerheid?

Het kabinet laat een ambtelijke werkgroep de oorzaken en gevolgen van de opkomst van zzp'ers in kaart brengen. Dit rapport is geschreven op verzoek van de werkgroep. We laten zien waarom werkgevers zzp'ers inhuren. Ook geven we inzicht in het uitkeringsverleden van zzp'ers, hun financiële positie en welbevinden. We gebruiken vooral gegevens waarover het scp al beschikte, maar die nog niet waren gepubliceerd. Het zijn met name cijfers uit de arbeidsmarktpanelen die het scp beheert. Vanwege de korte periode die voor de totstandkoming van deze publicatie beschikbaar was, bevat ze hoofdzakelijk beschrijvende resultaten.

Prof. dr. Kim Putters
Directeur Sociaal en Cultureel Planbureau

1 Achtergrond

Het kabinet heeft de Tweede Kamer op 23 april 2014 laten weten dat er een Interdepartementaal Beleidsonderzoek (IBO) komt naar zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers) (TK 2013/2014a). In het IBO zullen oorzaken en gevolgen van de opkomst van zzp'ers in kaart worden gebracht en beleidsopties worden geschetst.

De ambtelijke werkgroep die het IBO uitvoert, heeft een aantal kennisinstellingen gevraagd om meer informatie over oorzaken en gevolgen van de groei van het aantal zzp'ers in Nederland. In deze notitie geeft het SCP zijn visie op een aantal onderwerpen uit het IBO, te weten:

- Waarom maken werkgevers gebruik van zzp'ers?
- Wat was de arbeidssituatie van zzp'ers voor zij zelfstandig werden?
- Hoe is de financiële situatie van zzp'ers?
- Hoe staat het met hun welbevinden?

Onder zzp'ers verstaan we mensen die het grootste deel van hun werktijd als zelfstandige werken én geen personeel in dienst hebben. Zij hebben dus een eenmanszaak of werken als freelancer.

Voor deze notitie is op verzoek van de IBO-werkgroep in een zeer korte periode informatie die bij het SCP over dit onderwerp voorhanden was op een rij gezet. Het zijn vooral gegevens uit de arbeidsmarktpanels die het SCP beheert (Vlasblom et al. 2013; Van Echtelt et al. 2014). Het aantal zzp'ers in deze bestanden is groot genoeg voor het tonen van groepsgemiddelden. Voor nadere uitsplitsingen naar type zzp'er, zoals hoger- en lageropgeleide zzp'er, is het echter te klein.

De uitkomsten in deze notitie stelen niet op diepgravend empirisch of literatuuronderzoek. Evenmin kon een uitgebreide verkenning van beleidsopties en -risico's plaatsvinden. We volstaan hier met een aantal hoofdlijnen. Aanvullend onderzoek zou in de toekomst tot meer specifieke bevindingen kunnen leiden.

1.1 Wie zijn er zzp'er?

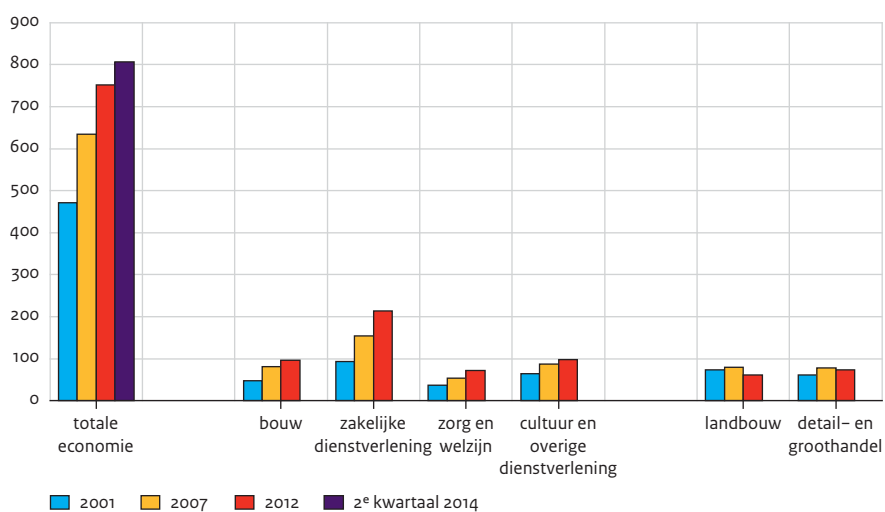
Zzp'ers werken vooral in de zakelijke dienstverlening, de culturele en overige dienstverlening, de bouw, zorg en welzijn, landbouw, en detail- en groothandel. Denk aan een consultant, een tekstschrijver, een klusjesman of een zelfstandig verpleegkundige. Maar ook een boer of een winkelier met een eenmanszaak is zzp'er. Zzp'ers vormen dus een diverse groep, die bestaat uit zowel mensen die eigen arbeid aanbieden als mensen die producten verkopen.

Vooral groei van het aantal zzp'ers in de dienstensector

Het aantal zzp'ers is sinds de eeuwwisseling gestaag gegroeid, zo blijkt uit CBS-cijfers. In het voorjaar van 2014 was 11,2% van alle werkenden naar eigen zeggen hoofdzakelijk actief als zzp'er, tegen maar 6,8% in 2001. Dat is een stijging van bijna 340 duizend personen. Vooral in de bouw, zakelijke dienstverlening, zorg en welzijn, en cultuur en overige dienstverlening werken nu meer zzp'ers dan vroeger (figuur 1.1). De toename doet zich dus met name voor onder zzp'ers die eigen arbeid aanbieden. Mogelijk komt dit doordat de aanvangsinvesteringen in de dienstensector relatief laag zijn. Daardoor zal het eenvoudiger zijn om daar als zelfstandige te beginnen. Bovendien nam de werkgelegenheid in delen van de dienstensector nog steeds toe (zakelijke dienstverlening, zorg en welzijn). De mogelijkheden voor zzp'ers daar groeiden dan ook.

Figuur 1.1

Aantal mensen dat hoofdzakelijk als zzp'er werkt naar sector^{a,b}, 2001-2014 (in duizendtallen)

- a Alleen personen van 15-65 jaar die minstens 12 uur per week werken.
- b De groei van het aantal zzp'ers in de zakelijke dienstverlening wordt iets overschat doordat het CBS de indeling naar sector in 2008 heeft gewijzigd.

Bron: CBS Statline (Enquête beroepsbevolking)

De CBS-cijfers hiervoor zijn afkomstig uit enquêtes (Enquête beroepsbevolking). Ze geven dus weer hoe mensen zichzelf zien. Dat kan anders zijn dan hoe mensen geregistreerd staan bij de belastingdienst. Zo kan het zijn dat mensen zichzelf als werknemer betitelen, omdat ze feitelijk maar voor één werkgever werken, terwijl ze bij de belastingdienst gere-

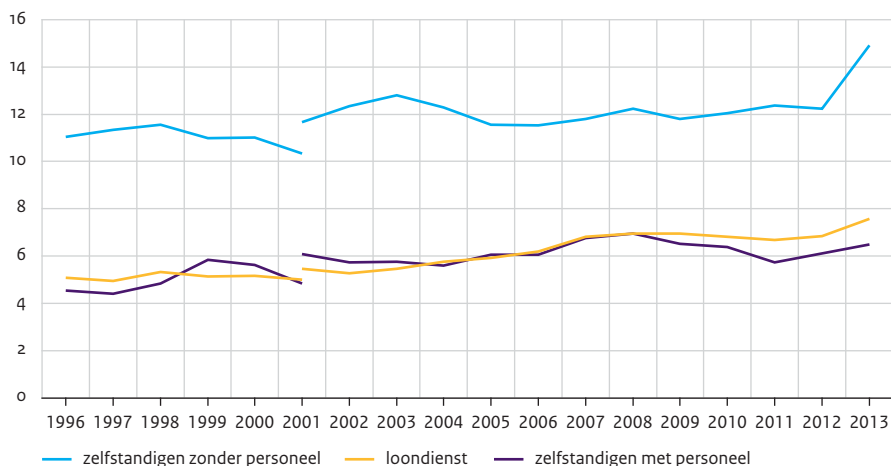
gistreerd staan als zelfstandige. Tijdens het veldwerk van een scp-onderzoek bleek bijvoorbeeld dat zzp'ers met weinig opdrachtgevers soms de neiging hadden om zich als personeel van het opdrachtgevend bedrijf te typeren. Niet alleen bij zzp'ers met weinig opdrachtgevers kan zo onderrapportage ontstaan, ook schijnzelfstandigen zullen zichzelf wellicht eerder als werknemer kenschetsen.

Zzp'ers hebben vaker dan anderen een tweede werkkring

Zzp'ers hebben volgens cbs-cijfers relatief vaak ook nog inkomsten uit ander werk. Daar waar ongeveer 6% van de werknemers aangeeft een tweede werkkring te hebben, ligt dat percentage bij zzp'ers twee keer zo hoog (figuur 1.2). De sterke stijging in tweede-baanbezit tussen 2012 en 2013 wordt door het cbs toegeschreven aan een verandering in de methode van dataverzameling.¹ Uit de gegevens over dit onderwerp op cbs Statline blijkt niet of het een tweede werkkring als zelfstandige of werknemer is.

Figuur 1.2

Aandeel werkenden met een tweede werkkring naast de hoofdbaai, 1996-2013^{a, b, c} (in procenten)

- Alleen personen van 15-65 jaar die minstens 12 uur per week werken.
- Het cbs heeft de weegfactor in 2001 herzien. Dit leidt tot een breuk in de reeksen.
- Door een verandering in de manier van dataverzameling is het aantal werkenden met een tweede werkkring in 2013 hoger dan voorheen.

Bron: cbs Statline (Enquête beroepsbevolking)

Zelfstandigen met een tweede werkkring werkten in dat tweede werk in 2012 gemiddeld zo'n negen à tien uur per week, werknemers zo'n acht tot negen (Mars en Lautenbach)

2013). Het CBS heeft deze cijfers niet uitgesplitst naar zelfstandigen met en zonder personeel.

Zzp'ers zijn vaak man, hoogopgeleid en wat ouder

Zzp'ers lijken qua leeftijd en opleidingsniveau het meest op werknemers met een vast contract. Ze zijn iets ouder, maar dat verschil is beperkt (tabel 1.1). Wel is het percentage mannen onder hen veel groter: 65% van de zzp'ers is man tegen maar 53% van de werknemers met een vast contract. Daardoor werken ze ook vaker voltijds dan werknemers. Ze lijken duidelijk minder op werknemers met een flexcontract of op zelfstandigen met personeel. Werknemers met een flexcontract zijn flink jonger, vaker vrouw en ook minder hoogopgeleid dan zzp'ers. Zelfstandigen met personeel zijn juist ouder, veel vaker man en ze werken beduidend meer uren. De hiervoor genoemde arbeidsuren gaan over de totale werkweek, dus inclusief de uren in een eventuele tweede werkkring.

Tabel 1.1

Achtergrondkenmerken van zzp'ers, 2013^a (in procenten)

	mannen	45-65 jarigen	hoogopgeleiden	met arbeidsduur ≥ 35 uur per week
zelfstandigen zonder personeel	65	51	40	66
loondienst	53	41	36	56
met vast contract	53	47	38	. ^b
met flexibel contract	50	19	31	.
zelfstandigen met personeel	72	58	37	83
werkzoekenden	54	37	22	nvt

a Alleen personen van 15-65 jaar die minstens 12 uur per week werken.

b Geen gegevens op CBS StatLine

Bron: CBS StatLine (Enquête beroepsbevolking)

Noot

- 1 De Enquête beroepsbevolking (EBB) bestaat vanaf het vierde kwartaal 2012 uit een internet- in plaats van een telefonische enquête. De nieuwe waarnemmethode heeft geleid tot een hogere schatting van het aantal personen met meerdere banen (CBS, Statline).

2 Waarom huren werkgevers zzp'ers in?

Zzp'ers die eigen arbeid aanbieden, kunnen door zowel werkgevers als particulieren worden ingehuurd. Zij kunnen ook samen met andere zzp'ers een netwerk vormen, waardoor het voor een opdrachtgever niet altijd duidelijk zal zijn dat hij eigenlijk met een zzp'er te maken heeft.

Werkgevers rapporteren maar weinig zzp'ers onder hun totale personeel

Het scp heeft werkgevers met minstens vijf werknemers recent gevraagd naar onder meer de inhuur van zzp'ers. De resultaten daarvan laten zien dat zij deze groep, volgens henzelf althans, maar beperkt inzetten (tabel 2.1). In 2011 gaven werkgevers aan dat zij in de maand voorafgaand aan de enquête een aantal zzp'ers hadden ingehuurd dat overeenkwam met 2% van het eigen personeel (zie ook Van Echtelt et al. 2014). Dit lijkt laag ten opzichte van cijfers van uwv. uwv meldde in 2011 een totale inzet van bijna 450.000 zzp'ers door werkgevers (uwv 2012), vergelijkbaar met ongeveer 6% van de werkende beroepsbevolking. Daar ging het echter om het aantal ingezette zzp'ers per jaar. Beide cijfers liggen overigens lager dan het totale aandeel zzp'ers onder werkenden: dat was 10% in 2012 (CBS 2014a). Veel zzp'ers worden dus niet als extra arbeidskracht ingehuurd. Zij produceren goederen,¹ leveren diensten aan particulieren of onderling, aan andere zzp'ers. Ook is denkbaar dat zzp'ers beperkte ondersteunende diensten aan werkgevers leveren vanaf de eigen werkplek, waardoor zij eerder als opdrachtnemers dan als ingehuurde arbeidskrachten worden gezien (bv. onderhoud website, tekstschrijver). Ook als het voor een werkgever volkomen vanzelfsprekend is dat hij op de werkvloer noodzakelijke diensten uitbesteedt, zal hij de persoon in kwestie waarschijnlijk niet zo snel als een ingehuurde extra arbeidskracht beschouwen (bv. klusjesman).

Andere flexkrachten, zoals tijdelijke medewerkers zonder zicht op een vast contract en uitzendkrachten/gedetacheerden, hebben een groter aandeel in het personeelsbestand van werkgevers (tabel 2.1). Zij komen elk ongeveer twee keer zo vaak voor onder het personeel.

Het gebruik van zzp'ers verschilt sterk per sector. Werkgevers in de bouw zetten deze groep veel vaker in dan werkgevers uit andere delen van de economie. Het aantal zzp'ers dat zij gebruikten in 2011 kwam overeen met 8% van het personeel in eigen dienst.² Dat is – in termen van het aantal mensen – net zo veel als het aantal uitzendkrachten in deze sector en meer dan het aantal tijdelijke personeelsleden zonder zicht op een vast contract.

Tabel 2.1

Werkgevers die gebruik maken van zzp'ers of andere flexibele krachten, 2011-2013^a (in procenten)

	zzp'ers		tijdelijk zonder zicht op vast	uitzend- krachten of detachering	
	% bedrijven	% van personeel	% van personeel	% van personeel	
	2013	2011	2011 ^b	2011	
totaal (alle sectoren)	23	24	2	4	5
industrie	26	28	1	2	8
bouw	43	50	8	1	8
handel, horeca en reparatie	12	12	1	5	3
transport	22	20	3	2	13
zakelijke en financiële dienstverlening	35	32	3	4	5
zorg en welzijn	22	23	1	3	1
cultuur en overige dienstverlening	20	30	5	5	9
overheid	39	30	0	5	3
onderwijs	19	18	2	10	2

a Bij zzp'ers en uitzendkrachten betreft het inhuren van personeel in de voorafgaande maand, bij tijdelijke contracten zonder zicht op vast de situatie op het moment van enquêtering. Het percentage is berekend over al het personeel van werkgevers, dus inclusief dat van werkgevers zonder deze flexkrachten.

b Nog geen gegevens beschikbaar over het percentage van het personeel in 2013.

Bron: SCP (AVP '11/'12 en '13/'14)

Inhuren zzp'ers vooral ingegeven door tijdelijke behoefte aan specialistische kennis

Het is vooral de tijdelijkheid van de gevraagde kennis die werkgevers ertoe brengt om zzp'ers in te huren. Zo'n veertig procent van de werkgevers noemde 'tijdelijke behoefte aan specialistische kennis' in 2011 als belangrijkste reden (tabel 2.2). In 2013 deden zij dat ook. Voor nog eens bijna dertig procent waren tijdelijke pieken in het gewone werk (seizoenwerk, tijdelijke fluctuatie in hoeveelheid werk) en tijdelijke projecten de belangrijkste overweging. Financiële overwegingen werden bijna niet als hoofdreden opgegeven, door maar 1-2% van de werkgevers (niet in de tabel). Ook 'ontslagrecht' werd door maar weinig werkgevers als voornaamste reden genoemd (0,5% werkgevers) net als voorkeur van de betreffende mensen zelf (2-3% werkgevers). Kostenoverwegingen en het ontslagrecht kunnen echter wel aanvullend hebben meegespeeld, bij de keuze voor de ene flexvorm boven de andere. Onderzoek van uwv laat zien dat als werkgevers verscheidene antwoorden mochten geven op de vraag naar hun belangrijkste overweging zij deze aspecten wat vaker opgaven. Maar ook dan werden ze maar in beperkte mate gemeld: 8% zei dan 'goedkoper' en 11% 'geen arbeidsrechtelijke risico's' (uwv 2014).

Tabel A.1 in de bijlage laat de motieven van werkgevers per sector zien. Het beeld is voor de meeste sectoren gelijk, op een paar uitzonderingen na: de bouw en het transport noemden pieken in het gewone werk, in tegenstelling tot de andere sectoren, het vaakst als reden.

Tabel 2.2

Belangrijkste reden om gebruik te maken van zzp'ers en andere flexkrachten, 2011-2013 (in procenten van het aantal werkgevers dat de betreffende contractvorm gebruikt)

	zzp'ers		tijdelijk zonder zicht op vast	uitzend- krachten of deta- chering
	2013	2011	2011	2011
proefperiode of stage				
proefperiode/beoordeling wel of niet functioneren	- ^a	-	17	-
stage	-	-	6	-
tijdelijke vervanging personeel				
vervanging van zieke of afwezige werknemers	5	7	14	26
'pieken' in het werk				
tijdelijke financiering, specifiek project	5	7	8	5
seizoenswerk of tijdelijke fluctuaties in de hoeveelheid werk	24	22	10	32
tijdelijk behoefte aan specialistische kennis	43	40	2	7
onzekerheid toekomst				
onzekerheid over toekomstige hoeveelheid werk	3	3	12	6
anticiperen op toekomstige krimp/reorganisatie	1	0	5	1
geen vaste contracten mogelijk vanwege bezuinigingen	-	-	5	-
anders	19	21	22	22

a '-' betekent dat deze categorie niet als standaard antwoordoptie in de interviewlijst stond.

Bron: SCP (AVP '11/'12 en '13/'14)

Dat werkgevers geen tijdelijk contract bieden aan de zzp'ers die zij inhuren, komt in een deel van de gevallen vermoedelijk door de beperkte omvang van de werkzaamheden. Voor beide partijen is een model waarbij op uurbasis wordt afgerekend dan eenvoudiger dan een arbeidsovereenkomst opstellen die recht doet aan de aard en omvang van hun relatie.

Redenen voor gebruik andere flexvormen deels dezelfde

Het gebruik van andere flexvormen zoals tijdelijke contracten zonder zicht op vast en uitzendwerk/detachering wordt deels door dezelfde overwegingen ingegeven. Ook hier gaat het betrekkelijk vaak, in zo'n 20-40% van de gevallen, om het opvangen van pieken in het gewone werk en tijdelijke projecten. Helemaal hetzelfde zijn de beweegredenen niet. Behoeftte aan specialistische kennis werd daar veel minder vaak genoemd; onzekerheid over de ontwikkelingen op langere termijn, proefperiode en vervanging van afwezig personeel juist vaker.

De gedeeltelijke overeenkomst in beweegredenen suggereert dat werkgevers wellicht maar beperkte inhoudelijke verschillen tussen de diverse groepen flexwerkers zien. In dat geval ligt het voor de hand om te veronderstellen dat de keus voor de ene flexvorm boven de andere vooral is gebaseerd op praktische en financiële gronden. De arbeidsmarktpositie van zzp'ers wordt dan beïnvloed door hun relatieve kosten ten opzichte van andere groepen van flex-personeel. Als zzp'ers hun ziektekosten en pensioenuitgaven meer zouden doorberekenen aan opdrachtgevers dan nu, en daardoor duurder worden, schuiven werkgevers mogelijk naar een andere flexvorm, met als gevolg een afnemende markt voor zzp'ers. Dit impliceert dat veel zzp'ers een druk zullen ondervinden om 'onder de prijs' te leveren. Overigens geldt dit argument natuurlijk ook andersom: als het voor werkgevers duurder of lastiger wordt om tijdelijk personeel in dienst te nemen, zal dat leiden tot een relatieve toename van de vraag naar zzp'ers ten opzichte van de vraag naar andere flexwerkers.

Noten

- 1 In 2012 was 10% van alle werkenden een zzp'er. Twee procentpunt daarvan leverde producten, acht procentpunt diensten (CBS 2014a).
- 2 Let wel, het gaat hier om aantallen mensen; onze gegevens zeggen niets over de omvang van hun inzet. In termen van arbeidsuren/jaren is de inzet van zzp'ers waarschijnlijk aanzienlijk kleiner.

3 Zzp'ers: goede of slechte risico's op de arbeidsmarkt?

Een punt van zorg voor beleidsmakers is of de sociale zekerheid wel is toegerust op de groei van het aantal zzp'ers. Als zzp'ers gemiddeld betere kansen hebben op de arbeidsmarkt, dan daalt door de groei van deze groep het aantal premiebetalers dat zelf nauwelijks beroep doet op de sociale zekerheid. Met andere woorden, het aantal goede risico's onder werknemers neemt dan af. Het draagvlak voor de sociale zekerheid vermindert zo. Als zzp'ers gemiddeld juist slechtere kansen hebben op de arbeidsmarkt, dan stijgt het aantal werkenden dat weinig inkomen heeft. Het risico op armoede onder werkenden neemt dan toe.

Hoger uitkeringsgebruik in het verleden...

Het arbeidsaanbodpanel van het scp, een herhaald onderzoek onder mensen van 16-67 jaar, bevat onder meer gegevens over het uitkeringsverleden van zzp'ers. Het betreft zzp'ers in het algemeen, dus mensen die zowel diensten als producten leveren. De meerderheid van de mensen die de afgelopen jaren als zzp'er werkten, 61%, ontving naar eigen zeggen nooit een uitkering wegens werkloosheid of arbeidsongeschiktheid (tabel 3.1). Bijna 40% kreeg die ooit wel. Daarmee zijn zzp'ers gemiddeld de wat slechtere risico's dan werknemers. Van die laatsten had maar 30% wel eens een uitkering. Het verschil doet zich voor onder zowel mannen als vrouwen. Het hogere uitkeringsgebruik van zzp'ers komt dus niet door het feit dat vrouwelijke zelfstandigen tijdens hun zwangerschapsverlof een uitkering kunnen krijgen.¹ Het betekent dat zzp'ers vaker dan werknemers ooit een bijstands-, werkloosheids-, of arbeidsongeschiktheidsuitkering ontvingen. Aangezien zzp-schap zelf geen recht geeft op een werkloosheidsuitkering en sinds 2004 ook niet meer op een arbeidsongeschiktheidsuitkering, zal dit vaak in een verleden of bijbaan als werknemer zijn geweest. Relatief veel zzp'ers, 30%, werken minder dan vijf jaar in de huidige positie (CBS 2014c). Vermoedelijk heeft een groot deel van hen vroeger als werknemer gewerkt.

Zzp'ers wijken qua uitkeringsgebruik vooral ongunstig af van werknemers met een vast contract. Dat terwijl zij in leeftijd en opleidingsniveau, twee kenmerken die samenhangen met uitkeringsgebruik, veel op deze groep lijken. Zij hebben dus, ondanks die overeenkomst, blijkbaar toch slechtere kansen op de arbeidsmarkt gehad. Ook na correctie voor de wat hogere leeftijd en opleiding van zzp'ers en het grotere aantal mannen onder hen blijft dit verschil bestaan.

In vergelijking met tijdelijke werknemers is het uitkeringsverleden van zzp'ers daarentegen juist gunstiger. Zij hebben weliswaar vrijwel even vaak ooit een uitkering ontvangen als tijdelijke werknemers (tabel 3.1), maar hun gemiddelde leeftijd is veel hoger. Het aantal uitkeringen per gewerkt jaar ligt daardoor lager.²

Tabel 3.1

Aantal keren uitkering ontvangen wegens werkloosheid of arbeidsongeschiktheid, naar arbeidspositie, 2006-2012^{a, b, c} (in procenten)

	o keer	1 keer	2 keer	3 keer of meer
zelfstandigen zonder personeel	61	26	9	4
loondienst	70	21	6	3
met vast contract	71	21	5	3
met tijdelijk contract	63	21	10	6
zelfstandigen met personeel	77	16	3	4
werkzoekenden	34	30	19	17

a Het gaat alleen om uitkeringen na afronding van het dagonderwijs.

b De gegevens uit de jaren 2006-2012 zijn samengevoegd om voldoende waarnemingen te hebben.

c Alleen personen in de leeftijd 16-65 jaar die niet hoofdzakelijk scholier/student zijn.

Bron: SCP (AAP'06-'12)

Een deel van de zzp'ers is dus mogelijk zelfstandige geworden bij gebrek aan goede andere mogelijkheden op de arbeidsmarkt. Zo liet onderzoek van het CBS zien dat 45-plussers veel meer moeite hebben dan 45-minners om uit de werkloosheid te geraken (Bierings et al. 2014). Maar liefst een kwart van de 45-plussers die wel werk vonden tussen 2011 en 2012 was aan de slag gegaan als zzp'er. Onder 45-minners, die gemakkelijker bij werkgevers terecht kunnen, was dat maar 12%. Toch zijn zzp'ers, ondanks hun hogere vroegere uitkeringsgebruik, zelf niet negatiever over hun baankansen in geval van werkverlies dan andere groepen (Vlasblom en Josten 2013).

In de jaren vlak vóór de crisis lag het vroegere uitkeringsgebruik van zzp'ers ook hoger (niet in tabel): als alleen gekeken wordt naar gegevens over 2006 en 2008, is hetzelfde beeld als in tabel 3.1 te zien. Gegevens over een nog langere periode tonen een vergelijkbaar beeld; al in de jaren tachtig en negentig werden werklozen vaker zzp'er dan werknemers (tabel 3.2).

Tabel 3.2

Als zzp'er gaan werken, naar arbeidssituatie twee jaar ervoor, 1986-2012^{a, b} (in procenten)

	1986-1988	1990-1996	1998-2002	2004-2008	2010-2012
was werknemer	0,6	0,6	0,8	1,1	1,5
was werkzoekend	2,3	2,3	2,5	4,4	3,6

- a De gegevens uit verschillende metingen zijn samengevoegd om voldoende waarnemingen te hebben.
 b Alleen personen in de leeftijd 16-65 jaar die niet hoofdzakelijk scholier/student zijn.

Bron: SCP (AAP'86-'12)

...maar geen slechtere ervaren gezondheid

De ervaren gezondheid van zzp'ers daarentegen is vrijwel gelijk aan die van werknemers (tabel 3.3; zie voor een vergelijkbare conclusie Ybema et al. (2013)). Dit blijft zo na correctie voor verschillen in geslacht, leeftijd en opleidingsniveau. Hun feitelijk ziekteverzuim is zelfs veel lager dan dat van werknemers met een vast contract. Iets minder dan 35% van hen meldde in 2010 dat zij het afgelopen jaar wel eens hadden verzuimd. Onder werknemers was dat ruim 45% (Van Echtelt 2012; zie ook Ybema et al. 2013). Ziekteverzuim is daarbij gemeten als het afwezig zijn van werk wegens gezondheidsproblemen. Zzp'ers hebben vermoedelijk dus geen verhoogd risico op langdurende ziekte. Wel zijn ze, zo blijkt uit verschillende onderzoeken, minder vaak tegen inkomensverlies wegens arbeidsongeschiktheid verzekerd (zie bv. De Vries en Van der Linden 2014). Hun gezondheid is bovendien minder dan die van zelfstandigen met personeel (tabel 3.3), die net als zij niet kunnen terugvallen op een arbeidsongeschiktheidsuitkering van uww.

Deze uitkomsten roepen overigens wel de vraag op wat dit verschil veroorzaakt. Zzp'ers zijn gemiddeld genomen ouder dan werknemers. Op basis daarvan zou een hoger verzuim verwacht kunnen worden. Het feit dat dit niet zo is, kan drie dingen betekenen. Het kan zijn dat juist mensen die gemiddeld genomen gezonder zijn zzp'er worden (selectie-effect). Ook kan het zijn dat zzp'ers (bijvoorbeeld vanwege de genoemde onderverzekering) het zich niet kunnen permitteren om ziek te zijn of toe te geven aan gezondheidsklachten. Een derde mogelijkheid is dat juist de relatieve vrijheid waarin een zzp'er zijn werk doet, leidt tot een verbetering van de gezondheid. Het beantwoorden van deze vraag vergt uitgebreider en vooral ook longitudinaal onderzoek.

Tabel 3,3

Ervaren gezondheid, naar arbeidssituatie, 2006-2012^{a, b} (in procenten)

	zeer goed	goed	gaat wel/ redelijk	slecht	zeer slecht
zelfstandigen zonder personeel	21	59	18	2	1
loondienst	19	61	17	2	0
met vast contract	19	62	18	2	0
met tijdelijk contract	22	60	17	2	0
zelfstandigen met personeel	30	57	10	2	0
werkzoekenden	17	51	25	6	0

a De gegevens uit de jaren 2006-2012 zijn samengevoegd om voldoende waarnemingen te hebben.

b Alleen personen in de leeftijd 16-65 jaar die niet hoofdzakelijk scholier/student zijn.

Bron: SCP (AAP'06-'12)

In de eerste twee gevallen zal het sterk bevorderen van zzp-schap (zoals bij de re-integratie van werklozen soms wel gebeurt) leiden tot een hoger risico binnen de groep. Ook de minder gezonde mensen zullen dan de overstap maken. Daarnaast zorgt een toename van het aantal zzp'ers wellicht voor een hogere, neerwaartse, druk op hun tarieven. Dat heeft mogelijk een toename in onderverzekering tot gevolg, met alle mogelijke gevolgen ten aanzien van het voorzieningengebruik in geval van problemen. Dit effect op ziekterisico en (onder)verzekering staat los van de conclusie van het CPB dat het stimuleren van zzp-schap onder werklozen met weinig andere perspectieven de werkgelegenheid vergroot. Tegelijkertijd concluderen zij ook dat een deel van de zzp'ers nauwelijks maatschappelijke meerwaarde creëert boven werknemerschap in loondienst omdat zij nauwelijks aan innovatie doen (CPB 2014).

Noten

- 1 Tot en met 2004 konden zij een beroep doen op de Wet arbeidsongeschiktheidsverzekering zelfstandigen (Waz), vanaf 2008 op de regeling Zelfstandige en zwanger (Zez).
- 2 Een regressieanalyse laat zien dat zzp'ers minder vaak een uitkering kregen dan tijdelijke werknemers als gecorrigeerd wordt voor verschillen in geslacht, leeftijd en opleidingsniveau.

4 Hoe is de financiële situatie van zzp'ers?

De financiële situatie van zzp'ers varieert meer van jaar tot jaar dan die van werknemers. Dat komt doordat hun inkomen direct afhankelijk is van de resultaten van hun onderneming. Een slecht jaar voelen zij onmiddellijk in hun portemonnee. Hun inkomen reageert dus sterker op economische krimp en groei.

Zzp'ers zijn vaker arm dan andere werkenden

Tabel 4.1 laat dit duidelijk zien. De tabel geeft het percentage armen onder zzp'ers volgens het criterium 'niet-veel-maar-toereikend' voor armoede, dat het SCP op basis van budgetgegevens van het Nibud heeft ontwikkeld (zie *Armoedesignalement 2013*, CBS/SCP 2013).

Huishoudens met een inkomen onder dit criterium hebben niet voldoende geld voor basisbehoeften aan voedsel, kleding en wonen, plus minimale kosten voor ontspanning en sociale participatie. Zij zijn dus arm. Gekeken wordt naar het *besteedbaar* inkomen, dus na correctie voor onder meer betaalde belasting. De hoogte van de armoedegrens varieert naar gelang het aantal personen in een huishouden; zo heeft een stel met twee kinderen uiteraard meer geld nodig dan een alleenstaande.

Het percentage armen onder zzp'ers steeg tijdens de crisis met meer procentpunten dan onder werknemers. Maar ook in economisch goede jaren komt onder hen vaker armoede voor. Hun armoede is niet het gevolg van te weinig werkuren: van de 15% arme zzp'ers in 2012 werkte 12 procentpunt meer dan 20 uur per week, en maar 3 procentpunt hooguit halftijds (figuur 4.1). Bij werknemers ligt dat anders. Daar had slechts ongeveer de helft van de armen een arbeidsduur van meer dan 20 uur.

Tabel 4.1

Woont in een arm huishouden^a, naar arbeidssituatie, 2003-2012 (in procenten)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
zelfstandigen zonder personeel	14	15	15	12	11	10	13	12	12	15
loondienst	2	3	3	2	2	2	2	2	2	3
met vast contract	2	2	3	2	1	1	2	1	2	2
met flexibel contract	6	6	8	5	5	5	6	5	6	7
zelfstandigen met personeel	10	11	11	11	8	8	12	9	10	11

a Exclusief scholieren/studenten

Bron: CBS (EBB'03-'12 en Integraal Huishoudinkomen'03-'12). SCP-bewerking.

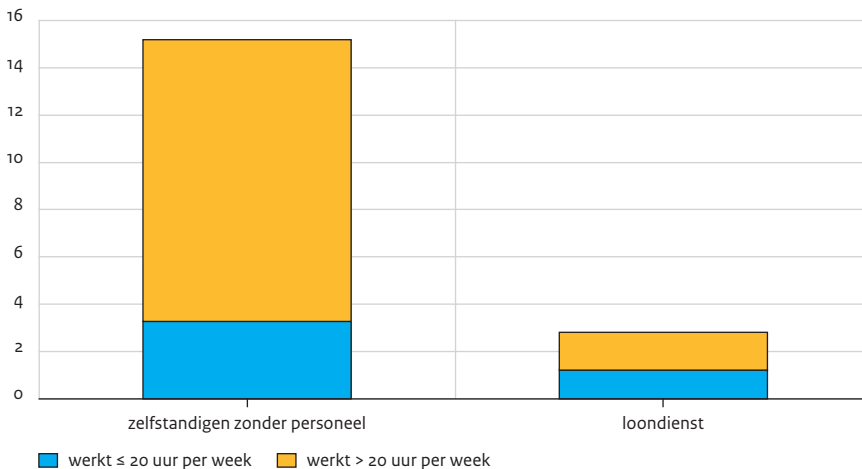
Zzp'ers zijn niet alleen vaker arm dan vaste werknemers, maar zelfs ook vaker dan werknemers met een flexibel contract. Dat is in zekere zin opvallend, want de laatsten zijn

gemiddeld lager opgeleid en werken minder uren. De inkomenssituatie van zzp'ers zou puur op grond daarvan beter moeten zijn. Dat zij toch vaker arm zijn, komt deels doordat zij geen ondergrens hebben aan hun inkomen. Werknemers hebben dat wel, in de vorm van het minimumloon.

Zzp'ers zijn ook iets vaker arm dan zelfstandigen met personeel, maar ook in die groep is de armoede hoog (tabel 4.1). Hierdoor komen beide in beginsel vaak in aanmerking voor zorgtoeslag en (als ze een huurwoning hebben) voor huurtoeslag. Uit onderzoek van SEO blijkt echter dat zo'n 32% van de zelfstandigen met een inkomen rond het sociaal minimum die recht hebben op huurtoeslag daar geen beroep op doet. 20% vraagt geen zorgtoeslag aan. Hun besteedbaar inkomen is daardoor lager dan nodig. Zij laten bovendien vaker geld aan toeslagen liggen dan werknemers en veel vaker dan mensen met een uitkering of pensioen (Tempelman et al. 2011).

Figuur 4.1

Woont in een arm huishouden, naar arbeidssituatie, 2012^a (in procenten)

a Exclusief scholieren/studenten

Bron: CBS (EBB'03-'12 en Integraal Huishoudinkomen'03-'12). SCP-bewerking.

Het hogere armoederisico onder zzp'ers stelt ook een ander punt aan de orde. Het is niet duidelijk in hoeverre er onder hen verborgen werkloosheid is, bijvoorbeeld doordat zij veel minder opdrachten hebben dan gewenst. Het is lastig om daar, voor deze zeer diverse groep, vanuit de beschikbare statistieken zicht op te krijgen. Onder werknemers kan er uiteraard ook verborgen werkloosheid zijn, maar het groeiende percentage werknemers dat uitbreiding van de arbeidsduur wenst (CBS 2014b), geeft hier wel een eerste indruk van.

Het gemiddelde inkomen van zzp'ers is lager

Zzp'ers verdienden in 2005-2012 gemiddeld genomen minder dan werknemers: hun persoonlijk jaarinkomen lag in die periode meestal een paar duizend euro lager. Zelfstandigen met personeel, daarentegen, ontvingen toen gemiddeld juist veel meer; zij zaten met hun jaarinkomsten meer dan 15 duizend euro boven die van werknemers (CBS 2014c). Het ondernemersrisico van zelfstandigen betaalde zich bij zzp'ers dus niet terug in gemiddeld hogere verdiensten; bij zelfstandigen met personeel deed het dat wel.

Zij zijn vaker erg negatief of positief over hun inkomen...

Het grotere percentage armen onder zzp'ers en hun gemiddeld lagere inkomen zorgt er logischerwijs ook voor dat zij ontevredener zijn over de hoogte van hun inkomsten (tabel 4.2). In 2006-2012 vond vijftien procent van hen het eigen loon laag.¹ Dat is meer dan onder vaste werknemers, waar 7% zo oordeelde. Het is echter net zoveel als onder tijdelijke werknemers, terwijl die minder vaak onder de armoedegrens leven.

Aan de andere kant zijn er onder zzp'ers ook vrij veel mensen die hun loon als hoog betitelen: 6% tegen 2% onder werknemers. Vermoedelijk zijn er onder hen meer uitschieters in inkomen, zowel naar beneden als boven. Bij zelfstandigen met personeel komen, aan tabel 4.2 te zien, uitschieters naar boven nog vaker voor. CBS-gegevens over feitelijke inkomsten bevestigen dat: de inkomensongelijkheid onder mensen met een eigen bedrijf is inderdaad veel groter dan die onder andere werkenden (zie CBS-Statline, tabel Inkomensongelijkheid). Helaas zijn deze gegevens niet uitgesplitst naar zelfstandigen zonder en met personeel.

Zzp'ers hechten volgens onderzoek van TNO (Ybema et al. 2013) overigens minder belang aan een goed inkomen dan werknemers. Helaas is op grond van dat onderzoek niet vast te stellen of zij dat altijd al deden of hun voorkeuren hebben aangepast aan de feitelijke situatie.

Tabel 4.2

Oordeel over hoogte loon, naar arbeidssituatie, 2006-2012^{a, b} (in procenten)

	hoog	tamelijk hoog	niet zo hoog	laag
zelfstandigen zonder personeel	6	32	46	15
loondienst	2	34	55	9
met vast contract	2	35	56	7
met tijdelijk contract	2	29	54	14
zelfstandigen met personeel	13	34	46	7

a De gegevens uit de jaren 2006-2012 zijn samengevoegd om voldoende waarnemingen te hebben.

b Alleen personen in de leeftijd 16-65 jaar die niet hoofdzakelijk scholier/student zijn.

Bron: SCP (AAP'06-'12)

...maar hebben niet meer problemen met rondkomen

Ondanks het grotere percentage armen onder zzp'ers hebben zij niet meer moeite dan werknemers met een vast contract om rond te komen van hun huishoudinkomen (tabel 4.3).² Zij hebben er zelfs iets minder moeite mee dan werknemers met een tijdelijk contract. Het is niet zeker wat hier de oorzaak van is. Misschien komt het doordat zzp'ers een gemiddeld groter vermogen hebben dan werknemers. Hun mediane vermogen (incl. eigen woning, ondernemingsvermogen zoals bedrijfspand en andere bezittingen) bedroeg in 2012 103.000 euro; werknemers stelden daar ongeveer 50.000 euro tegenover (CBS 2014c). Een, daarmee samenhangende, mogelijkheid is dat zij in goede jaren misschien voldoende geld hebben kunnen opzijzetten voor slechtere tijden. Andere verklaringen zijn dat zij mogelijk lagere woonlasten hebben (bv. vaker een eigen huis) of beter kunnen omgaan met geld. Om hier meer zicht op te krijgen zijn uitgebreidere, aanvullende analyses nodig.

Tabel 4.3

Oordeel over financiële situatie huishouden, naar arbeidssituatie, 2006-2012^{a, b} (in procenten)

	veel geld over	beetje geld over	komt precies rond	beetje geld tekort	veel geld tekort
zelfstandigen zonder personeel	12	39	26	18	5
loondienst	10	44	24	18	4
met vast contract	10	46	23	18	3
met tijdelijk contract	9	38	27	21	6
zelfstandigen met personeel	12	43	25	17	3
werkzoekenden	3	19	26	32	20

a De gegevens uit de jaren 2006-2012 zijn samengevoegd om voldoende waarnemingen te hebben.

b Alleen personen in de leeftijd 16-65 jaar die niet hoofdzakelijk scholier/student zijn.

Bron: SCP (AAP'06-'12)

Pensioenopbouw is beperkt

Overigens is het feit dat er nu geen (grote) problemen zijn geen garantie dat die later niet zullen optreden. Gevraagd naar hun pensioenvoorzieningen gaf een groot deel van de zzp'ers, 29%, in 2012 aan dat zij niet op een of andere manier voor hun pensioen sparen (tabel 4.4). Zij bouwen vaker geen (aanvullend) pensioen op dan werknemers, zowel die met een tijdelijk als vast contract. Zij zullen in de toekomst dus veel vaker dan werknemers aangewezen zijn op uitsluitend een AOW-uitkering. Als zzp'ers wel voor hun pensioen sparen, doen zij dat meestal via zelf sparen/beleggen, gevolgd door een lijfrente of koopsompolis en de waarde van het eigen bedrijf. De vraag is of zij op die manier voldoende opzij kunnen leggen. Gezien het lage inkomen van een deel van de zzp'ers lijkt dit problematisch. Recent onderzoek laat zien dat ongeveer een derde van de huidige zzp'ers

verwacht in de toekomst een pensioentekort te hebben³ (ZZP Barometer en ING Economisch Bureau 2014).

Tabel 4.4

Spaart voor pensioen, naar arbeidssituatie, 2012^a (in procenten)

	spaart niet	spaart wel zelf sparen/ beleggen	lijfrente, koopsompolis	via eigen bedrijf
zelfstandigen zonder personeel	29	42	20	19
loondienst	8	29	17	1
met vast contract	7	30	19	1
met tijdelijk contract	15	25	10	1
zelfstandigen met personeel	. ^b	.	.	.

a Alleen personen in de leeftijd 16-65 jaar die niet hoofdzakelijk scholier/student zijn.

b Te weinig waarnemingen om betrouwbare cijfers te bepalen.

Bron: SCP (AAP'12)

Er zijn weinig gegevens over de toekomstige pensioenen van zzp'ers die nu nog werken. Vorig jaar verscheen een IBO-rapport over de inkomens- en vermogenspositie van ouderen (commissie-Don 2013), met daarin beperkte aandacht voor zelfstandigen. Er werd geconstateerd dat zelfstandigen die op dit moment gepensioneerd zijn een vergelijkbare inkomenspositie hebben als voormalige werknemers. Wel is de inkomensspreiding bij voormalig zelfstandigen iets groter. Exactere gegevens ontbreken op dit moment. Ander onderzoek wijst op het feit dat zelfstandigen vaker beschikken over een eigen huis. Als het vermogen in dit huis wordt meegenomen, is hun vermogenspositie ten opzichte van werknemers beter. Tegelijkertijd wijzen de auteurs er op dat vermogen in een woning in veel gevallen moeilijk toegankelijk is (Knoef et al. 2013).

Het is echter de vraag of de positie van vroegere zelfstandigen (met en zonder personeel) is door te trekken naar de huidige, nogal diverse, groep zzp'ers. Verder valt de groep zelfstandigen buiten de CPB-prognoses van de toekomstige inkomens- en vermogenspositie van ouderen (commissie-Don 2013, p. 25). Het is dus op basis van bestaande gegevens moeilijk een beeld te krijgen van de toekomstige situatie van deze groep. Gegeven de (groeïende) omvang van de groep is dat eigenlijk onwenselijk.

De vermoedelijk toch beperkte pensioenopbouw van een deel van de zzp'ers en achterblijvende toekomstige inkomenspositie vertaalt zich overigens niet in een hogere, verwachte, pensioenleeftijd. Ruim de helft van de werknemers in loondienst, voor wie de pensioenen doorgaans beter geregeld zijn, dacht in 2012 te moeten doorwerken na de oude AOW-leeftijd van 65 jaar. Onder zzp'ers had iets minder dan de helft die verwachting (tabel 4.5). Dit

verschil blijft ook bestaan na correctie voor het feit dat zzp'ers gemiddeld iets ouder zijn, en hun AOW dus wat vroeger zal ingaan. Tegelijkertijd zijn er onder zzp'ers ook meer mensen die ervan uitgaan niet of pas heel laat met pensioen te zullen gaan (niet in tabel). Zeven procent vulde in 2012 een verwachte pensioenleeftijd boven de 70 jaar in, tegen 2% onder werknemers. Een paar gaven zelfs een pensioenleeftijd van 100 jaar op. Deze mensen gaan er blijkbaar van uit niet te willen of kunnen stoppen met hun werk.

Tabel 4.5

Verwacht door te zullen werken na 65 jaar, naar arbeidssituatie, 2006-2012^{a, b} (in procenten)

	2006	2008	2010	2012
zelfstandigen zonder personeel	12	28	38	47
loondienst	6	10	35	55
met vast contract	5	10	34	54
met tijdelijk contract	10	14	39	58
zelfstandigen met personeel	. ^c	.	.	.

a Ten tijde van de enquête was 65 jaar nog de officiële AOW-leeftijd.

b Alleen personen in de leeftijd 16-65 jaar die niet hoofdzakelijk scholier/student zijn.

c Te weinig waarnemingen om betrouwbare cijfers te bepalen.

Bron: SCP (AAP'06-'12)

Overigens zijn er de laatste tijd wel ontwikkelingen wat betreft pensioenen voor zzp'ers. Zo is er nu een pensioenfonds voor zelfstandigen in oprichting. Dit gebeurt in de hoop dat zelfstandigen meer voor hun pensioen gaan sparen. Zij kunnen dan fiscaal vriendelijk een pensioen opbouwen zonder dat zij direct dure lijfrentepolissen moeten kopen. Wel geldt dat dit 'pensioen' feitelijk meer een spaarrekening is. Er is geen enkele risicodeling tussen de deelnemers ingebouwd.

Noten

- 1 De inkomensgegevens die op dit moment bij het SCP beschikbaar zijn, kunnen niet worden gekoppeld aan het oordeel over de hoogte van het loon.
- 2 Onderzoek van TNO uit 2012 (Ybema et al. 2013) liet zien dat zzp'ers iets meer moeite hadden met rondkomen dan werknemers, maar de verschillen waren klein.
- 3 Er wordt in die studie geen vergelijkbaar cijfer voor werknemers genoemd.

5 Hoe staat het met het welbevinden van zzp'ers?

Tevredener dan werknemers

Ondanks het feit dat zzp'ers vaker arm zijn, zijn zij net zo tevreden als werknemers met een vast contract over het leven dat zij nu leiden (tabel 5.1). Zij vinden bovendien vaker dat zij inhoudelijk leuk werk hebben en zich kunnen ontplooiën/ontwikkelen in hun werk. Verder zeggen zij minder vaak te werken onder hoge tijdsdruk. Op het onderdeel 'werktijden sluiten aan bij de thuissituatie' scoren ze veruit het best van alle groepen (zie ook Ybema et al. 2013). Een nadere analyse van dit laatste resultaat laat zien dat zowel mannelijke als vrouwelijke zzp'ers positiever denken over de mogelijkheid werk en privé te combineren. Vooral de vrouwelijke zzp'ers zijn hier zeer tevreden over. Dit is in lijn met een rapport van het CPB (Bosch et al. 2012), waarin werd verondersteld dat juist voor vrouwen deze mogelijkheid van combinatie met de thuissituatie reden is om voor het zzp-schap te kiezen. Onderzoek van TNO (Ybema et al. 2013) bevestigt dat zzp'ers veel meer dan werknemers belang hechten aan de mogelijkheid om zelf de werktijden te bepalen.

De voordelen van het zzp-schap lijken gemiddeld gesproken dus meer in de arbeidsomstandigheden en de mogelijkheden tot afstemming met het thuisleven te zitten dan in de hoogte van het huidige en toekomstige inkomen. Het merendeel van de zzp'ers, 89% in 2012, wil de huidige aanstellingsvorm houden. Slechts een zeer kleine groep, 6%, had liever een vaste baan als werknemer (Vlasblom en Josten 2013) en geeft dus expliciet aan tegen wil en dank zzp'er te zijn.

Tabel 5.1

Oordeel over leven en werk, naar arbeidssituatie, 2006-2012^{a, b} (in procenten)

	is tevreden met leven dat nu leidt ^c	heeft inhoudelijk leuk werk	kan zich ontplooiën/ontwikkelen in werk	werktijden sluiten goed aan bij thuissituatie	werkt onder hoge tijdsdruk
zelfstandigen zonder personeel	85	89	65	82	28
loondienst	83	85	51	72	32
met vast contract	84	86	51	73	34
met tijdelijk contract	79	80	51	70	26
zelfstandigen met personeel	83	90	71	69	38
werkzoekenden	48	-	-	-	-

a De gegevens uit de jaren 2006-2012 zijn samengevoegd om voldoende waarnemingen te hebben.

b Alleen personen in de leeftijd 16-65 jaar die niet hoofdzakelijk scholier/student zijn.

c Er is pas vanaf 2010 gevraagd naar 'tevredenheid met het leven dat u nu leidt'.

Bron: SCP (AAP'06-'12)

De grotere tevredenheid van zzp'ers is geen typisch Nederlands fenomeen. Ook in andere landen oordelen zelfstandigen positiever over werk en leven (Lange 2012; Benz en Frey 2003; Hytti et al. 2012; Binder en Coad 2013; Andersson 2008). Waar deze studies geen uitsluitel over geven, is de oorzaak van dit verband. Aan de ene kant zijn er sterke indicaties dat bepaalde aspecten van het werk als zelfstandige (o.a. zeggenschap en vrijheid) leiden tot een grotere tevredenheid (Lange 2012; Benz en Frey 2003). Het is dan het zelfstandig ondernemerschap zelf dat mensen gelukkiger maakt.

Aan de andere kant zijn er ook signalen dat er sprake is van selectie-effecten. Dat houdt in dat mensen die vrijwillig voor het zelfstandig ondernemerschap kiezen mogelijk karaktertrekken hebben die er niet alleen voor zorgen dat zij zo'n overstap sneller durven te maken, maar ook dat zij positiever in werk en leven staan (Binder en Coad 2010; Andersson 2008). Zo werd op basis van een zeer uitgebreide literatuurstudie door Simões et al. geconcludeerd dat neiging tot het nemen van risico's en inschatting (of zelfs overschatting) van eigen vaardigheden de kans op een start als zelfstandige vergroten (Simões et al. 2013). Als een dergelijk selectie-effect speelt, is het dus niet het zzp-schap op zich dat mensen tevredener maakt, maar zijn het juist die andere, onderliggende kenmerken. Mensen die niet over deze kenmerken beschikken overhalen om toch zzp'er te worden heeft mogelijk heel andere effecten op hun tevredenheid.

Voor beide mechanismen (werk als zelfstandige leidt tot grotere tevredenheid, respectievelijk tevredener mensen worden sneller zelfstandige) is in de literatuur bewijs voorhanden. Een studie die ze onderling vergelijkt, om te bepalen welke van de twee het belangrijkste is, is er (nog) niet. Overigens kan er ook sprake zijn van een interactie tussen beide mechanismen. Zo bleek uit onderzoek van Binder en Coad dat het effect van de overstap naar zelfstandig ondernemerschap niet voor alle groepen hetzelfde was. Werknemers die als zelfstandige verder gingen waren daarna tevredener dan werknemers die in loondienst bleven. Bij zelfstandigen die vanuit een andere positie waren gestart (bv. werkloosheid) steeg de tevredenheid daarentegen vrijwel niet. Dat suggereert dat de effecten niet voor iedereen gelijk zijn, en mogelijk afhangen van de reden waarom mensen zelfstandig ondernemer worden.

6 Samenvatting en conclusies

Voor deze notitie over zzp'ers heeft het SCP in een zeer korte periode informatie die bij het SCP over dit onderwerp voorhanden was op een rij gezet. Dit gebeurde op verzoek van de ambtelijke werkgroep die het Interdepartementaal Beleidsonderzoek (IBO) naar zzp'ers uitvoert. De uitkomsten stelen dus niet op een diepgravende studie en een uitgebreide verkenning van beleidsopties en –risico's, en we volstaan hier met een aantal hoofdlijnen. De conclusies in deze paragraaf hebben daarom in hoge mate een voorlopig karakter; aanvullend onderzoek zou in de toekomst tot meer specifieke bevindingen kunnen leiden.

De heterogene zzp'er

Uit de hier gepresenteerde gegevens rijst het beeld op van zzp'ers op als een heterogene groep, die sinds de eeuwwisseling sterk groeide, en bij welke de recessie van de laatste jaren in veel opzichten geen trendbreuk heeft teweeggebracht. Er zijn concentraties van zzp-schap in een aantal sectoren (bouw, zakelijke dienstverlening, zorg en welzijn, en cultuur en overige dienstverlening); en de toename van de laatste decennia doet zich vooral voor bij mensen die hun arbeid en diensten aanbieden aan andere werkgevers en particulieren, en veel minder bij mensen die producten verkopen (zoals boeren en tuinders). Een deel van de zzp'ers (en ook zelfstandigen met personeel) heeft een goed inkomen, maar er is onder beide groepen zelfstandigen een substantiële groep die onder de armoedegrens verkeert. Dat laatste heeft voor een deel te maken met zeer lage of sterk fluctuerende inkomsten, maar kan ook voortkomen uit de fiscale positie van de groep (onder meer inkomensmiddeling voor ondernemers en fiscale effecten van bedrijfsinvesteringen) – een gecompliceerde problematiek, die buiten het bestek van deze notitie valt.

In sommige opzichten wijken zzp'ers niet veel af van werknemers in loondienst (opleidingsniveau, gezondheid, kunnen rondkomen), in andere opzichten lijken ze eerder op zelfstandigen met personeel (armoedecijfers, arbeidsomstandigheden). In weer andere wijken ze af van beiden: zo is hun persoonlijk inkomen gemiddeld lager dan dat van zowel werknemers als zelfstandigen met personeel. De voordelen van het zzp-schap lijken over het algemeen eerder in de arbeidsomstandigheden en (vooral) de mogelijkheden tot afstemming van werk- en thuisleven te zitten (die beide in vergelijking met werknemers in loondienst gunstiger zijn) dan in de hoogte van het huidige en toekomstige inkomen.

De vrije zzp'er?

Dat 'vrijheid' een centraal element is, wordt onderstreept doordat maar 6% van de zzp'ers aangeeft deze arbeidsstatus tegen wil en dank te hebben, en liever een vast contract had willen hebben. Misschien is het vrijheidsargument echter voor een deel toch ook onderdeel van wat men een 'zzp-ethos' zou kunnen noemen, en in sommige gevallen zelfs een rationalisatie achteraf. We vinden zowel voor als na de economische recessie dat zzp'ers in het verleden vaker afhankelijk zijn van een uitkering dan mensen met een regulier

dienstverband, dus een deel van de groep is misschien toch zelfstandige geworden vanwege beperkte mogelijkheden op de arbeidsmarkt. In die zin zijn zzp'ers gemiddeld gesproken wel te beschouwen als 'bad risks' op de arbeidsmarkt. Met betrekking tot ervaren gezondheid en verzuimgegevens zijn ze dat, gemiddeld genomen, niet.

Het nuchtere oordeel van werkgevers

Zzp'ers hechten vaak aan hun bijzondere status op de arbeidsmarkt, maar de werkgevers die hen inhuren, kijken er wat nuchterder tegenaan. Dit is een aspect dat voor zover wij weten in de literatuur tot nu toe onderbelicht bleef, maar vermoedelijk meer aandacht verdient in onderzoek en beleid. Het inhuurgedrag van werkgevers is immers een belangrijke randvoorwaarde voor de bedrijfskansen en inkomenspositie van zzp'ers, en vanuit het vraagperspectief verschillen veel zzp'ers mogelijk niet heel sterk van werknemers. De gegevens uit het Arbeidsvraagpanel van het SCP duiden erop dat werkgevers tamelijk rationeel met de groep omgaan: ze lijken zzp'ers in hoge mate als een functioneel alternatief voor andere vormen van flexibele arbeid te beschouwen. Het belangrijkste verschil is dat zzp'ers gemiddeld vaker over specialistische kennis beschikken en (wellicht mede door hun hogere leeftijd) meer ervaren zijn dan mensen die als tijdelijke werknemer of flexwerker worden ingehuurd. Dat maakt hun arbeidspositie iets beter, maar niet noodzakelijkerwijs heel sterk.

Het zakelijke karakter waarmee de 'vragers' geneigd zijn zzp'ers te benaderen kan bovendien inhouden dat het psychologisch contract met deze groep minder sterk is dan met 'gewone' tijdelijke en vaste werknemers, voor wie werkgevers – deels institutioneel afgedwongen – zich eerder verantwoordelijk voelen. Hoewel dit aspect nadere studie vergt – o.a. door te kijken naar het voorkomen en de aard van langdurige relaties tussen zzp'ers en inhurende bedrijven, en de condities waaronder die optreden – is het gezien de zakelijke aard van de relatie niet ondenkbaar dat de eerder genoemde vrijheid van zzp'ers in economisch onzekere tijden niet alleen omslaat in financiële, maar vooral ook in mentale onzekerheid.

Zzp-schap als beleidsworsteling

Het beleid schenkt de nodige aandacht aan zzp'ers, vanwege hun gestage groei, en de hybride institutionele positie van de groep: tussen werknemers met sociale zekerheidsrechten en ondernemers die bedrijfsrisico dragen. Zzp'ers passen daardoor minder goed in de vigerende sociale zekerheids- en belastingregimes. Ze zijn niet verzekerd als werknemers, terwijl ze dat gezien hun risico's en het financiële draagvlak voor werknemers- en pensioenvoorzieningen misschien beter wel hadden kunnen zijn; en hoewel ze als ondernemers fiscale voordelen genieten, is hun inkomen regelmatig te onzeker om op eigen kracht voldoende te reserveren voor de risico's van werkloosheid, ziekte, arbeidsongeschiktheid en de oude dag. Wat betreft het laatste lijkt het verschil tussen de structurele arbeidsmarktpositie van zelfstandigen zonder personeel en zelfstandigen met weinig personeel overigens graduëel.

Dit stelt het beleid voor een dilemma. Gemakkelijk kan de neiging ontstaan specifieke voorzieningen voor de groep te treffen, of het zzp-schap op te voeren als ideaalbeeld waar toekomstige arbeidsmarkt- en sociale zekerheidsarrangementen zich naar zouden moeten voegen.

Deze studie richt zich overigens expliciet niet op de voor- en nadelen van de fiscale behandeling van zzp'ers. Er kan dus geen conclusie uit worden getrokken over de huidige manier van belastingen.

In het algemeen kan men stellen dat de heterogeniteit van de groep het twijfelachtig maakt dat generiek beleid voor zzp'ers zinvol is. Vermoedelijk is het beter gericht aandacht te besteden aan een aantal concrete problemen die deels uit deze notitie naar voren kwamen. Dat betreft:

- een op meer diepgravend onderzoek gebaseerde gerichte aanpak van de problemen rondom armoede bij zzp'ers, mede in relatie tot de positie van zelfstandigen met weinig personeel en fiscale aspecten;
- het beroep op zorg- en huurtoeslag en op voorzieningen bestemd voor kinderen. Omdat zelfstandigen vaak minder goed in beeld zijn bij instanties, hun rechten door wisselende inkomsten kunnen fluctueren (hetgeen ook aanvraagprocedures voor deze groep administratief belastend kan maken), is het risico op niet-gebruik en onbedoeld gebruik bij zzp'ers groter dan bij andere groepen;
- de problematiek van 'tweede banen' van zzp'ers: in hoeverre is dit een strategie van zzp'ers om enige formele sociale zekerheid te realiseren, en is dat effectief? En in hoeverre is het een noodzakelijke aanvulling op te lage inkomsten, mede in relatie tot het ontbreken van bepalingen voor minimale honorering? Dit vergt vooral nader onderzoek.
- de onderlinge uitwisselbaarheid van zzp-schap en flexwerk, mede in relatie tot (voorgenomen) beleid. Omdat werkgevers zzp-schap vermoedelijk vaak beschouwen als één van de flex-vormen waaruit zij kunnen kiezen, en zij met deze groep dan slechts een zwakke emotionele binding hebben, ligt het voor de hand dat zij rationele keuzes zullen maken. Dat impliceert dat het duurder of goedkoper maken van flexwerk (bijvoorbeeld door andere ontslagbescherming of wijzigingen in de verantwoordelijkheid van de werkgever voor ziekteverzuim of werkloosheid) het doen van een beroep op zzp'ers sneller kan vergroten of verminderen. Dat is voor individuele werkgevers rationeel, maar schept voor de betrokkenen onzekerheid en is vanuit collectief oogpunt niet per se optimaal voor het functioneren van de arbeidsmarkt en de publieke sociale zekerheid;
- de toekomstige financiële risico's die zzp'ers lopen door beperkte pensioenopbouw en onvoldoende opbouw van private reserveringen. Dit onderwerp lijkt ook van belang in het kader van de brede maatschappelijke dialoog over de toekomst van het pensioenstelsel die het kabinet thans beoogt (zie SER-adviesaanvraag: TK 2013/2014b), en bleef in het rapport van de commissie-Don over de toekomstige inkomens- en vermogenspositie van ouderen enigszins onderbelicht (commissie-Don 2013).

Al met al moet worden geconstateerd dat er nog veel vragen over zzp'ers onbeantwoord zijn. Duidelijk is wel dat er op alle fronten sprake is van een flinke heterogeniteit. Dat roept, zoals hierboven vermeld, de vraag op of het mogelijk is om generiek beleid voor deze groep te voeren. En bovendien is het de vraag of het generiek proberen te bevorderen van het zzp-schap, waarbij iedereen eigen werkgever is, en daarmee de 'regisseur van zijn loopbaan', een goede strategie is. Misschien is het mogelijk (en toegankelijk) maken van het zzp-schap voor diegenen die dat ambiëren en aankunnen voldoende. Denk bijvoorbeeld aan de huidige initiatieven om meer aandacht te schenken aan ondernemerschap in het mbo- en hbo-onderwijs. Maar ook zou bij werklozen die als zelfstandig ondernemer willen starten kritisch gekeken moeten worden naar hun ambities en mogelijkheden om een financieel succesvolle bedrijfsvoering op te zetten. Het beschikken over voldoende specialistische kennis, die bovendien gewild is op de arbeidsmarkt, is vermoedelijk een belangrijke randvoorwaarde voor succes.

Literatuur

- Andersson, P. (2008). Happiness and health: Well-being among the self-employed. In: *The Journal of Socio-Economics*, jg. 37, nr. 1, p. 213-236.
- Benz, M., en B.S. Frey (2003). *The value of autonomy: Evidence from the self-employed in 23 countries*. Zürich: Institute for Empirical Research in Economics, University of Zurich.
- Bierings, H., N. Kooiman en R. de Vries (2014). Arbeidsmarkttransities in Nederland: een overzicht. In: R. van Gaalen, A. Goudswaard, J. Sanders en W. Smits (red.), *Dynamiek op de Nederlandse arbeidsmarkt: de focus op flexibilisering* (p. 11-31). Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Binder, M., en A. Coad (2013). Life satisfaction and self-employment: A matching approach. In: *Small Business Economics: an international journal*, jg. 40, nr. 4, p. 1009-1033.
- Bosch, N., D. van Vuuren, M. Wilkens en G. Roelofs (2012). *De huidige en toekomstige groei van het aandeel zzp'ers in de werkzame beroepsbevolking*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- CBS (2014a). *Zelfstandigen zonder personeel; persoonskenmerken*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd 20 augustus 2014 via <http://statline.cbs.nl/StatWeb>.
- CBS (2014b). *Werknemers; meer/minder willen werken*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd 24 september 2014 via <http://statline.cbs.nl/StatWeb>.
- CBS (2014c). *Achtergrondkenmerken en ontwikkelingen van zzp'ers in Nederland*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS/SCP (2013). *Armoedesignalement 2013*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek | Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Commissie-Don (2013). *Inkomen en vermogen van ouderen: analyse en beleidsopties [IBO Inkomens- en vermogenspositie en subsidiëring 65+'ers]*. Den Haag: Ministerie van Financiën, Inspectie der Rijksfinanciën/Bureau Strategische Analyse.
- CPB (2014). *Position paper t.b.v. 'IBO Zelfstandigen zonder personeel'*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- Echtelt, P. van (2012). Ziekteverzuim en arbeidsongeschiktheid in internationaal perspectief. In: M. Versantvoort en P. van Echtelt (red.), *Belemmerd aan het werk. Trendrapportage ziekteverzuim, arbeidsongeschiktheid en arbeidsdeelname personen met gezondheidsbeperkingen* (p. 84-104). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Echtelt, P. van, J.D. Vlasblom en M. de Voogd-Hamelink (2014). *Vraag naar arbeid 2013*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Hytti, U., T. Kautonen en E. Akola (2012). Determinants of job satisfaction for salaried and self-employed professionals in Finland. In: *The International Journal of Human Resource Management*, jg. 24, nr. 10, p. 2034-2053.
- Knoef, M., J. Been, R. Alessie, K. Caminada, K. Goudswaard en A. Kalwij (2013). *Measuring retirement savings adequacy. Developing a multi-pillar approach in the Netherlands*. Tilburg: Netspar, Tilburg University.
- Lange, T. (2012). Job satisfaction and self-employment: autonomy or personality? In: *Small Business Economics*, jg. 38, nr. 2, p. 165-177.
- Mars, G., en H. Lautenbach (2013). *Ruim een half miljoen mensen heeft twee banen*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd 12 september 2014 via www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/arbeid-sociale-zekerheid/publicaties/artikelen/archief/2013/2013-4002-wm.htm.

L I T E R A T U U R

- Simões, N., S.B. Moreira en N. Crespo (2013). *Individual determinants of self-employment entry: what do we really know?* Munich Personal RePEc Archive. Geraadpleegd op 28 augustus 2014 via <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/48403/>.
- Tempelman, C., A. Houkes en J. Prins (2011). *Niet-gebruik inkomensondersteunende maatregelen*. Amsterdam: SEO.
- TK (2013/2014a). *Aanpak schijnzelfstandigheid*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2013/2014, 31311, nr. 107.
- TK (2013/2014b). *Adviesaanvraag aan de SER over een brede maatschappelijke dialoog toekomst pensioenstelsel*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2013/2014, Bijlage bij 32043, nr. 204.
- uwv (2012). *Vacatures in Nederland 2011. De vacaturemarkt en personeelswerving in beeld*. Amsterdam: uwv.
- uwv (2014). *Vacatures in Nederland 2013. De vacaturemarkt en personeelswerving in beeld*. Amsterdam: uwv.
- Vlasblom, J.D., en E. Josten (2013). *Een onzeker perspectief: vooruitzichten van tijdelijke werknemers. Eerste resultaten uit het Arbeidsaanbodpanel, najaar 2012*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Vlasblom, J.D., E. Josten en M. de Voogd-Hamelink (2013). *Aanbod van Arbeid 2012*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Vries, N. de, en B. van der Linden (2014). *Arbeidsongeschiktheidsverzekeringen van zzp'ers. Resultaten zzp-panel meting II 2013*. Zoetermeer: Panteia.
- Ybema, J.F., P. Preenen, L. Koppes, E. de Vroome en F. Leijten (2013). *Vergelijking van de arbeidsomstandigheden en inzetbaarheid van zzp'ers en werknemers 2012*. Hoofddorp: TNO.
- zzp Barometer en ING Economisch Bureau (2014). *Meerderheid zelfstandigen bouwt geen pensioen op*. Geraadpleegd via <http://zzpbarometer.nl/2014/04/themarapport-pensioen-ing-economisch-bureau/>.

Bijlage A.

Tabel A.1

Belangrijkste reden om gebruik te maken van zzp'ers, naar sector, 2011-2013 (in procenten van bedrijven die het afgelopen jaar zzp'ers hebben ingehuurd)^a

	industrie en landbouw bouw	handel, horeca, reparatie	transport	zakelijke en financiële dienstverlening	zorg en welzijn	cultuur en overige dienstverlening	overheid	onderwijs	
tijdelijke vervanging personeel									
vervanging van zieke of afwezige werknemers	5	3	5	7	3	17	11	6	7
'pieken' in het werk									
tijdelijke financiering, specifiek project	4	6	3	5	7	6	7	11	12
seizoenswerk of tijdelijke fluctuaties in de hoeveelheid werk	27	48	16	32	19	5	15	4	6
tijdelijk behoefte aan specialistische kennis	44	22	51	28	41	49	54	68	60
onzekerheid toekomst									
onzekerheid over toekomstige hoeveelheid werk	3	5	4	3	1	0	0	1	5
anticiperen op toekomstige krimp/reorganisatie	0	0	1	2	1	0	0	1	0
anders	16	16	21	23	27	22	13	10	11

a De cijfers over 2011 en 2013 zijn samengevoegd om voldoende waarnemingen te hebben.

Bron: SCP (AVP '11/'12 en '13/'14)

Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau

Werkprogramma

Het Sociaal en Cultureel Planbureau stelt twee keer per jaar zijn Werkprogramma vast.

De tekst van het lopende programma is te vinden op de website van het s c p : www.scp.nl.

SCP-publicaties

Onderstaande lijst bevat een selectie van publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Deze publicaties zijn verkrijgbaar bij de boekhandel, of via de website van het s c p . Een complete lijst is te vinden op www.scp.nl/publicaties.

Sociaal en Cultureel Rapporten

Betrekkelijke betrokkenheid. Studies in sociale cohesie. Sociaal en Cultureel Rapport 2008.

ISBN 978 90 377 0368-9

Wisseling van de wacht: generaties in Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport 2010. Andries van den Broek, Ria Bronneman-Helmers en Vic Veldheer (red.). ISBN 978 90 377 0505 8

Een beroep op de burger. Minder verzorgingsstaat, meer eigen verantwoordelijkheid? Sociaal en Cultureel Rapport 2012. Vic Veldheer, Jedid-Jah Jonker, Lonneke van Noije, Cok Vrooman (red.). ISBN 978 90 377 0623 9

SCP-publicaties 2013

- 2013-1 *Van pech en rampspoed. Nieuwjaarsuitgave 2013 (2013).* Paul Schnabel (red.). ISBN 978 90 377 0611 6
- 2013-2 *Terecht in de jeugdzorg. Voorspellers van kind- en opvoedproblematiek en jeugdzorggebruik (2013).* Sander Bot (red.), Simone de Roos, Klarita Sadiraj, Saskia Keuzenkamp, Angela van den Broek, Ellen Kleijnen. ISBN 978 90 377 0629 1
- 2013-3 *Gezinnen onderweg. Dagelijkse mobiliteit van ouders van jonge kinderen in het combineren van werk en gezin (2013).* Marjolijn van der Klis (red.) ISBN 978 90 377 0568 3
- 2013-4 *Acceptatie van homoseksuelen, biseksuelen en transgenders in Nederland 2013 (2013).* Saskia Keuzenkamp en Lisette Kuyper. ISBN 978 90 377 0648 2
- 2013-5 *Towards Tolerance. Exploring changes and explaining differences in attitudes towards homosexuality across Europe (2013).* Lisette Kuyper, Jurjen Iedema, Saskia Keuzenkamp. ISBN 978 90 377 0650 5
- 2013-6 *Sprekend op schrift. Een selectie uit vijftien jaar lezingen en artikelen van Paul Schnabel, 1998-2013 (2013).* ISBN 978 90 377 0647 5
- 2013-7 *Acceptance of lesbian, gay, bisexual and transgender individuals in the Netherlands 2013 (2013).* Saskia Keuzenkamp en Lisette Kuyper. ISBN 978 90 377 0649 9
- 2013-8 *Gemeentelijk Wmo-beleid 2010. Een beschrijving vanuit het perspectief van gemeenten (2013).* Frieke Vonk, Mariska Kromhout, Peteke Feijten, Anna Maria Marangos. ISBN 978 90 377 0651 2
- 2013-9 *Aanbod van arbeid 2012 (2013).* Jan Dirk Vlasblom, Edith Josten, Marian de Voogd-Hamelink. ISBN 978 90 377 0654 3
- 2013-10 *De dorpenmonitor (2013). Ontwikkelingen in de leefsituatie van dorpsbewoners.* Anja Steenbekkers en Lotte Vermeij (red.) ISBN 978 90 377 0634 5
- 2013-11 *Van Paars 2 naar Rutte II. Rede van Paul Schnabel bij zijn afscheid van het Sociaal en Cultureel Planbureau, 11 maart 2013.* ISBN 978 90 377 0660 4

- 2013-12 *Kunstminnend Nederland? Interesse en bezoek, drempels en ervaringen. Het culturele draagvlak, deel 12* (2013). Andries van den Broek. ISBN 978 90 377 0652 9
- 2013-13 *Zwevende gelovigen. Oude religie en nieuwe spiritualiteit* (2013). Joep de Hart. ISBN 978 90 377 0644 4
- 2013-14 *Nieuw in Nederland. Het leven van recent gemigreerde Bulgaren en Polen* (2013). Mérove Gijsberts (SCP) en Marcel Lubbers (RU). ISBN 978 90 377 0655 0.
- 2013-15 *Werk aan de wijk. Een quasi-experimentele evaluatie van het krachtwijkenbeleid* (2013). Matthieu Permentier, Jeanet Kullberg, Lonneke van Noije. ISBN 978 90 377 0663 5
- 2013-16 *Lasten onder de loep. De kostengroei van de zorg voor verstandelijk gehandicapten ontrafeld* (2013). Michiel Ras, Debbie Verbeek-Oudijk en Evelien Eggink. ISBN 978 90 377 0662 8.
- 2013-17 *De studie waard. Een verkenning van mogelijke gedragsreacties bij de invoering van een sociaal leenstelsel in het hoger onderwijs* (2013). Monique Turkenburg, Lex Herweijer, Jaco Dagevos, m.m.v. Iris Andriessen, Lenie van den Bulk (CED-groep). ISBN 978 90 377 0664 2
- 2013-18 *Het persoonsgebonden budget in de AWBZ. Monitor 2012* (2013). Ab van der Torre, Ingrid Ooms, Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0657 4
- 2013-19 *Informeel zorg in Nederland. Een literatuurstudie naar mantelzorg en vrijwilligerswerk in de zorg* (2013). Alice de Boer en Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0679 6
- 2013-20 *De ondersteuning van Wmo-aanvragers en hun mantelzorgers in 2012* (2013). Peteke Feijten, Anna Maria Marangos, Mirjam de Klerk, Alice de Boer, Frieke Vonk. ISBN 978 90 377 0667 3
- 2013-21 *Met zorg ouder worden. Zorgtrajecten van ouderen in tien jaar* (2013). Cretien van Campen, Marjolein Broese van Groenou, Dorly Deeg, Jurjen Iedema. ISBN 978 90 377 0626 0
- 2013-22 *Using smartphones in survey research: a multifunctional tool*. Nathalie Sonck en Henk Fernee. ISBN 978 90 377 0680 2
- 2013-23 *Seksuele oriëntatie en werk. Ervaringen van lesbische, homoseksuele, biseksuele en heteroseksuele werknemers* (2013). Lisette Kuypers. ISBN 978 90 377 0668 0
- 2013-24 *Ontwikkelingen in ondersteuning van mensen met lichamelijke beperkingen en de effecten van ondersteuning op participatie* (2013). Jolien Hofstede, Mieke Cardol, Mieke Rijken. ISBN 978 90 377 0676 5
- 2013-25 *Samen scholen. Ouders en scholen over samenwerking in basisonderwijs, voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs* (2013). Lex Herweijer en Ria Vogels. ISBN 978 90 377 0671 0
- 2013-26 *Met het oog op de tijd. Een blik op de tijdsbesteding van Nederlanders* (2013). Mariëlle Cloin (red.). ISBN 978 90 377 0670 3
- 2013-27 *Vrijwillige inzet en ondersteuningsinitiatieven. Een verkenning van Wmo-beleid en -praktijk in vijf gemeenten* (2013). Wouter Mensink, Anita Boele, Pepijn van Houwelingen. ISBN 978 90 377 0659 8
- 2013-28 *Een onzeker perspectief: vooruitzichten van tijdelijke werknemers* (2013). Jan Dirk Vlasblom, Edith Josten. ISBN 978 90 377 0682 6 (elektronische publicatie)
- 2013-29 *Maatschappelijke effecten van het wetsvoorstel Hervorming kindregelingen voor gezinnen met kinderen* (2013). Stella Hoff, Arjan Soede. ISBN 978 90 377 0684 0 (elektronische publicatie)
- 2013-30 *De sociale staat van Nederland 2013* (2013). Rob Bijl, Jeroen Boelhouwer, Evert Pommer, Nathalie Sonck (red.). ISBN 978 90 377 0685 7
- 2013-31 *De weg naar maatschappelijke ondersteuning. Een onderzoek naar de kanteling in tien gemeenten* (2013). Maaïke den Draak (SCP), Wouter Mensink (SCP), Mary van den Wijngaart (Lokaal Centraal BV), Mariska Kromhout (SCP). ISBN 978 90 377 0686 4
- 2013-32 *Maten voor gemeenten 2013* (2013). Evert Pommer, Ingrid Ooms, Saskia Jansen. ISBN 978 90 377 0688 8

- 2013-33 *Biedt het concept integratie nog perspectief?* (2013). Jaco Dagevos, Malin Grundel. ISBN 978 90 377 0687 1 (elektronische publicatie)
- 2013-34 *Groeit de jeugdzorg door? Het beroep op de voorzieningen: realisatie 2001-2011 en raming 2011-2017* (2013). Klarita Sadiraj, Michiel Ras, Lisa Putman, Jedid-Jah Jonker. ISBN 978 90 377 0677 2
- 2013-35 *Burgers over de kwaliteit van publieke diensten. Een terugblik op 2002-2010* (2013). Evelien Eggink, Debbie Verbeek-Oudijk, Evert Pommer. ISBN 978 90 377 0678 9 (elektronische publicatie)

SCP-publicaties 2014

- 2014-1 *Kansen voor vakmanschap in het mbo. Een verkenning* (2014). Monique Turkenburg m.m.v. Lenie van den Bulk (CED-groep) en Ria Vogels (SCP). ISBN 978 90 377 0637 6
- 2014-2 *Jaarrapport integratie 2013. Participatie van migranten op de arbeidsmarkt* (2014). Willem Huijnk, Mérove Gijsberts, Jaco Dagevos. ISBN 978 90 377 0697 0
- 2014-3 *Ervaren discriminatie in Nederland* (2013). Iris Andriessen, Henk Fernee en Karin Wittebrood. ISBN 978 90 377 0672 7 (elektronische publicatie)
- 2014-4 *Samenvatting en conclusies van Sterke steden, gemengde wijken* (2014). Jeanet Kullberg, Matthieu Permentier, m.m.v. Emily Miltenburg. ISBN 978 90 377 0696 3 (elektronische publicatie)
- 2014-5 *Perceived discrimination in the Netherlands* (2014). Iris Andriessen, Henk Fernee en Karin Wittebrood. ISBN 978 90 377 0699 4
- 2014-6 *De Wmo-uitgaven van gemeenten in 2010* (2014). Barbara Wapstra, Lieke Salomé en Nelleke Koppelman. ISBN 978 90 377 0698 7 (elektronische publicatie)
- 2014-7 *Burgermacht op eigen kracht? Een brede verkenning van ontwikkelingen in burgerparticipatie* (2014). Pepijn van Houwelingen, Anita Boele, Paul Dekker. ISBN 978 90 377 0635 2
- 2014-8 *Uitstappers en doorzetters. De persoonlijke en sociale context van sportdeelname en tijdsbesteding aan sport* (2014). Annet Tiessen-Raaphorst (red.), Remko van den Dool en Ria Vogels. ISBN 978 90 377 0700 7
- 2014-10 *Geloven binnen en buiten verband. Godsdienstige ontwikkelingen in Nederland* (2014). Joep de Hart. ISBN 978 90 377 0636 9
- 2014-11 *Replicatie van het meetinstrument voor sociale uitsluiting* (2014). Stella Hoff. ISBN 978 90 377 0674 1 (elektronische publicatie)
- 2014-12 *Vraag naar arbeid 2013* (2014). Patricia van Echtelt, Jan Dirk Vlasblom, Marian de Voogd-Hamelink. ISBN 978 90 377 0707 6
- 2014-13 *De Wmo in beweging; Evaluatie Wet maatschappelijke ondersteuning 2010-2012* (2014). Mariska Kromhout, Peteke Feijten, Frieke Vonk, Mirjam de Klerk, Anna Maria Marangos, Wouter Mensink, Maaïke den Draak, Alice de Boer, m.m.v. Jurjen Iedema. ISBN 978 90 377 0706 9
- 2014-14 *Anders in de klas. Evaluatie van de pilot Sociale veiligheid LHBT-jongeren op school* (2014). Freek Bucx en Femke van der Sman. ISBN 978 90 377 0703 8
- 2014-15 *Leven met intersekse/DSD. Een verkennend onderzoek naar de leefsituatie van personen met intersekse/DSD* (2014). Jantine van Lisdonk. ISBN 978 90 377 0705 2
- 2014-16 *Leergeld. Veranderingen in de financiële positie van het voortgezet onderwijs en verschillen tussen besturen* (2014). Lex Herweijer, Evelien Eggink, Evert Pommer, Jedid-Jah Jonker, m.m.v. Ingrid Ooms en Saskia Jansen. ISBN 978 90 377 0708 3
- 2014-17 *Verdelen op niveaus. Een multiniveaumodel voor de verdeling van het inkomensdeel van de Participatiewet over gemeenten* (2014). Arjan Soede en Maroesjka Versantvoort. ISBN 978 90 377 0711 3

- 2014-18 *De Wmo in beweging. Beknopte samenvatting. Evaluatie Wet maatschappelijke ondersteuning 2010-2012* (2014). Mariska Kromhout, Peteke Feijten, Frieke Vonk, Mirjam de Klerk, Anna Maria Marangos, Wouter Mensink, Maaïke den Draak, Alice de Boer, m.m.v. Jurjen Iedema. ISBN 978 90 377 0712 0
- 2014-19 *Anders in de klas. Journalistieke samenvatting. Evaluatie van de pilot Sociale veiligheid LHBT-jongeren op school* (2014). Karolien Bais, Freek Bucx, Femke van der Sman, m.m.v. Charlotte Jalvingh. ISBN 978 90 377 0713 7
- 2014-20 *Rijk geschakeerd. Op weg naar de participatiesamenleving* (2014). Kim Putters. ISBN 978 90 377 0715 1
- 2014-21 *Ouderenmishandeling. Advies over onderzoek naar aard en omvang van misbruik en geweld tegen ouderen in afhankelijkheidsrelaties* (2014). Inger Plaisier en Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0716 8
- 2014-22 *Huwelijksmigratie in Nederland. Achtergronden en leefsituatie van huwelijksmigranten* (2014). Leen Sterckx, Jaco Dagevos, Willem Huijnk, Jantine van Lisdonk. ISBN 978 90 377 0702 1
- 2014-23 *Living with intersexe/DSD. An exploratory study of the social situation of persons with intersexe/DSD* (2014). Jantine van Lisdonk. ISBN 978 90 377 0717 5.
- 2014-24 *Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen in Nederland. Een verkenning van hun leefsituatie* (2014). Ria Vogels, Mérove Gijsberts en Maaïke den Draak. ISBN 978 90 377 0719 9
- 2014-25 *Krimp in de kinderopvang* (2014). Wil Portegijs, Mariëlle Cloin en Ans Merens. ISBN 978 90 377 0718 2.
- 2014-26 *Op zoek naar bewijs II. Evaluatieontwerpen onderwijs- en cultuurmaatregelen* (2014). Monique Turkenburg, Lex Herweijer, Andries van den Broek, Iris Andriessen. ISBN 978 90 377 0720 5
- 2014-27 *Hulp geboden. Een verkenning van de mogelijkheden en grenzen van (meer) informele hulp* (2014). Mirjam de Klerk, Alice de Boer, Sjoerd Kooiker, Inger Plaisier, Peggy Schyns. ISBN 978 90 377 0721 2
- 2014-29 *Burn-out : verbanden tussen emotionele uitputting, arbeidsmarktpositie en Het Nieuwe Werken* (2014). Patricia van Echteld (red.). ISBN 978 90 377 0723 6
- 2014-30 *Bevrijd of beklemd?* (2014). Edith Josten, Jan Dirk Vlasblom, Cok Vrooman. ISBN 978 90 377 0710 6
- 2014-31 *Natuur en Cultuur. Een vergelijkende verkenning van betrokkenheid en beleid* (2014). Anja Steenbekkers en Andries van den Broek. ISBN 978 90 377 0726 7 (elektronische publicatie)
- 2014-32 *De acceptatie van homoseksualiteit door etnische en religieuze groepen in Nederland* (2014). Willem Huijnk. ISBN 978 90 377 0704 5

Overige publicaties

- Burgerperspectieven 2013 | 1* (2013). Paul Dekker en Hanneke Posthumus. ISBN 978 90 377 0656 7
- Burgerperspectieven 2013 | 2* (2013). Josje den Ridder, Hanneke Posthumus en Paul Dekker. ISBN 978 90 377 0658 1
- Burgerperspectieven 2013 | 3* (2013). Paul Dekker en Josje den Ridder. ISBN 978 90 377 0675 8
- Burgerperspectieven 2013 | 4* (2013). Paul Dekker, Josje den Ridder, Pepijn van Houwelingen, m.m.v. Jaco Dagevos en Mérove Gijsberts. ISBN 978 90 377 0690 1
- Burgerperspectieven 2014 | 1* (2014). Paul Dekker en Josje den Ridder. ISBN 978 90 377 0701 4
- Burgerperspectieven 2014 | 2* (2014). Lonneke van Noije, Josje den Ridder, Hanneke Posthumus. ISBN 978 90 377 0714 4
- Burgerperspectieven 2014 | 3* (2014). Josje den Ridder en Paul Dekker. ISBN 978 90 377 0653 6